

Žinojimo apie moderniąją dailę atspindžiai monografijos *Modernizmo metmenys* recepcijoje

Eglė Juocevičiūtė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Vilniaus dailės akademija
Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius
egle.juoceviute@gmail.com

——— Straipsnyje aptariamas dviejų Liongino Šepečio monografijos *Modernizmo metmenys* leidimų (1967, 1982) atsiradimo ir funkcionavimo laukas. Daroma prielaida, jog penki atsiliepimai masinėje ir kultūrinėje spaudoje apie 1967 m. leidimą ir du atsiliepimai kultūrinėje spaudoje apie 1982 m. leidimą bent iš dalies atskleidžia, kokį žinojimą apie moderniąją dailę įvairiais laikotarpiais turėjo *Modernizmo metmenų* skaitytojai. Siekiant atpažinti informacinio lauko veikėjų tarpusavio santykius, tekstai analizuojami pasitelkus žinojimo sociologijos ir kritinės diskurso analizės įrankius.

Reikšminiai žodžiai: modernizmas, žinojimas, informacinis laukas, diskurso analizė, Lionginas Šepetys, *Modernizmo metmenys*.

1

Skulptorius Stanislovas Kuzma savo svetainėje prie knygų lentynos, kurioje matosi Liongino Šepečio *Modernizmo metmenys*, kadras iš Lietuvos televizijos laidos „Skulptorius S. Kuzma“, 1990

Sculptor Stanislovas Kuzma sitting next to a bookshelf in his living room on which Lionginas Šepetys *Modernizmo metmenys* is visible. Screenshot from a Lithuanian TV program “Sculptor S. Kuzma”, 1990

Siekdami sugeneruoti asmeninį modernizmo supratimą, sovietmečio kultūros profesionalai turėjo būti išradingi. Lengvai pasiekiamą informaciją apie modernizmą buvo skurdi ir ideologizuota, kad ją perskaitytum teko išsiugdyti specialius įgūdžius, padedančius atsirinkti reikalingus faktus atmetant akivaizdžiai ideologizuotas interpretacijas. O didelėmis pastangomis pasiekus galimybę prieiti prie specializuotos vakarietiškos literatūros ir originalių šaltinių, tekdavo bent kurį laiką klaidžioti po atsitiktinai į rankas patekusią informaciją, kol paieškos tapdavo tikslingos. Dailėtyrininko Alfonso Andriuškevičiaus, siekusio kuo geriau susigaudyti modernizmo filosofijoje ir metodologijoje, citata apibūdina sovietinės cenzūros politikos suformuoto informacinio vakuomo daugiasluoksniškumą:

Gal vis dėlto pirmiausia – apie tas paštu siunčiamas knygas. <...> Siųsdavo, kaip teisingai sakai, giminės, draugai <...> mano bičiulis Jurgis, inteligentas, išsilavinęs žmogus, neįstengdavo savo nuožiūra man parinkti šiuolaikinio meno knygų. Turėdavo arba su kuo nors konsultuotis, arba gauti labai konkretų mano prašymą. <...>

Tuo tarpu būti gerai informuotam – taipgi buvo problemėlė. Štai kaip atrodo informacinė blokada: tu ne tik neturi informacijos, bet net nežinai, kad ji egzistuoja. Šiame kontekste tenka tarti pagiriamąjį žodį Lionginui Šepečiui. 1967 metais išėjo jo knyga „Modernizmo metmenys“. Skaičiau ją išdidžiai raukydamasis: sprangi kalba, paika modernizmo reiškinių kritika. Bet: joje buvo išvardintos pagrindinės kryptys nuo impresionizmo iki poparto (pastarasis pristatytas gana išsamiai), nurodyta daug iškiliausių menininkų, pridėtos tegul ir prastos kokybės, bet reprodukcijos. Nemažai informacijos man suteikė ši knyga. Neabejoju, kad ne man vieninteliam [...].¹

Tad, net ir radus būdų prieiti prie oficialiai neprieinamos informacijos, dėl platesnio žinojimo spragų tekdavo bent iš dalies kliautis oficialiojo informacinio lauko suteiktomis žiniomis. Nors ir abejojant dėl ideologizuotos profesinės literatūros kokybės, ji buvo informacinės apyvartos dalis. Šiame straipsnyje aptariamas vieno įtakingiausių informacijos apie moderniąją dailę šaltinių sovietmečio Lietuvoje – dviejų Liongino Šepečio monografijos *Modernizmo metmenys* leidimų (1967, 1982)² – atvejis. Analizuojamas informacinis kontekstas, kuriame monografija atsirado ir funkcionavo.

Apžvelgus to meto leidinius apie moderniąją dailę ir publikacijas kultūrinėje žiniasklaidoje, susidaro įspūdis, jog tam, kad būtų galima išsamiau pristatyti moderniosios dailės teorines, metodologines prieigas, leidykla ar žiniasklaida turėdavo rasti ideologinį pretekstą parodyti, jog vykdo vieną ar kitą kultūros politikos priemonę. Tačiau tai nebuvo ideologiškai pagrįstos kultūros politikos strategijos įgyvendinimo priemonės, o veikiau specifiskai susiklosčiusių aplinkybių, žmogiškųjų ir tarpvalstybinių saitų išraiškos. *Modernizmo metmenų*, kaip ryškiausio lietuviško moderniajai dalei skirto leidinio, recenzijose išsakyti kritiniai pastebėjimai padeda atpažinti, kokiame informaciniame lauke monografija funkcionavo, kokia informacija buvo prieinama ekspertams, kuriems kultūriniai leidiniai užsakė recenzuoti monografiją. Siekiant atskleisti monografijos reikšmę jos funkcionavimo lauke, tekstai greta *Modernizmo metmenų* ir apie *Modernizmo metmenis* šiame straipsnyje analizuojami pasitelkus žinojimo sociologijos ir kritinės diskurso analizės įrankius.

1 Pro a. a. prizmę. Su Alfonsu Andriuskevičiumi kalbasi Jolanta Marcišauskytė-Jurašienė, Vilnius: Modernaus meno centras, 2013, p. 191–192.

2 Lionginas Šepetys, *Modernizmo metmenys. Tapyba*, Vilnius: Vaga, 1967, tiražas 10 000 egz.; Idem, *Modernizmo metmenys: pagrindinių krypčių analizė ir kritika*, Vilnius: Vaga, 1982, tiražas 20 000 egz.

Sociologas Alfredas Schützas išskyrė tris žinojimo sistemos tipus – ekspertus, gerai informuotus piliečius ir žmones iš gatvės³. Pagal jo apibrėžimą, ekspertai turi sukaupę daug specializuoto žinojimo ir gali priėti prie aktualiausių specializuotos informacijos; gerai informuoti piliečiai siekia būti gerai informuoti, yra susipažinę su skirtingomis ekspertų nuomonėmis ir gali jas vertinti; tuo tarpu žmogus iš gatvės vadovaujasi „sveiku protu“ ir emocijomis, žino tiek, kiek jam reikia elementariems sprendimams priimti, nebūtinai suprąsdamas, kodėl vienas ar kitas veiksmas yra reikalingas ir koks jo veikimo mechanizmas. Tas pats žmogus skirtingose srityse gali būti ir ekspertas, ir gerai informuotas pilietis, ir žmogus iš gatvės. Bandant atpažinti šių tipų veikimo principus sovietmečio informacijos sistemoje ir konkrečiai menotyros lauke, išryškėja jų specifiškumas.

Labai nedidelė sovietmečio menotyros ekspertų dalis išties turėjo priėjimą prie specializuotos informacijos – tai daugiausia režimo pasitikėjimą įgavę tyrėjai, rašę disertacijas ir gavę leidimus susipažinti su šaltiniais Vakarų bibliotekose ar bent jau Maskvos bibliotekų specialiuosiuose fonduose, galėję naudotis daugumai uždarytų muziejų fondų ir archyvų medžiaga. Šepetys buvo vienas iš tų nedaugelio – 1960–1963 m. studijavo ir rengė disertaciją Maskvos visuomeninių mokslų akademijoje prie SSKP CK. Pasak jo, tai buvo individualaus partinių kadru ruošimo laboratorija su rinktine profesūra, lengvai prieinamu bibliotekos specialiuoju fondu ir specializuotomis išvykomis į užsienį – Šepetys akademinę praktiką atliko Paryžiaus bibliotekose⁴. Vis dėlto didelę dalį tų, kurie laisvai prieinamos informacijos sąlygomis būtų galėję tapti ekspertais ir net kurių nuomonės sovietmečio leidyklų ir žiniasklaidos buvo pateikiamos kaip ekspertų, pagal žinojimo sociologo Schützto apibrėžimą, būtų tiksliau vadinti gerai informuotais piliečiais. Jie galėjo naudotis Maskvos ir Vilniaus bibliotekų specialiųjų fondų medžiaga ir galėjo apibendrinti vietinių bei užsienio ekspertų nuomones, tačiau neturėjo galimybių kurti savas išvalgas tirdami pirminius šaltinius ir specializuotą literatūrą. Sovietiniam režimui palankūs autoriai sukurdavo socialistinį naratyvą apie gerai ištirtus dailės kūrinius – jų išvalgos galėjo būti įdomios susipažinusiems su vakarietiškais naratyvais kaip ideologinė

3 Alfred Schütz, „The Well-Informed Citizen: An Essay on the Social Distribution of Knowledge“, in: *Social Research*, [interaktyvus], Vol. 13, Nr. 4 (December 1946), p. 465–466, [žr. 2019-07-19], <https://www.jstor.org/stable/40958880>.

4 Lionginas Šepetys, *Neprarastoji karta. Siluetai ir spalvos. Atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 73.

polemika. Deja, gausus norinčiųjų būti gerai informuotais piliečiais būrys negalėjo susipažinti su vakarietiškais naratyvais ir turėjo kliautis negausia sovietmečiu leista socialistine mokslo populiarinimo literatūra. Nebuvo sudaromos sąlygos formuoti polemikai, leidžiančiai skaitytojams pagrįsti savo nuomonę. Be to, mokslo populiarinimo knygų autoriais galėjo būti ne ekspertai, o tie patys gerai informuoti piliečiai, interpretuojantys ekspertų tyrimus, bet dažniausiai nenurodantys informacijos šaltinių. Tai sukuria įspūdį, jog žvelgiant iš leidėjų pozicijos ši literatūra buvo skirta į procesų veikimo principus nesigilinančiam žmogui iš gatvės, o ne norinčiajam būti gerai informuotu piliečiu.

Britų lingvisto Normano Fairclougho suformuoti empiriniai kritinės diskurso analizės principai⁵ padės sovietmečio menotyriuose tekstuose pamatyti jų produkcijos ir interpretacijos kontekstus. Pagal Faircloughą, į tekstą žiūrima trim lygiais – kaip į formalų lingvistinį objektą (kaip formuluojami teiginiai, kas iki galo neišsakoma), kaip į diskursyvią praktiką (kuo jis panašus ir kuo skiriasi nuo kitų menotyrinių to meto tekstų ir kodėl) ir kaip į socialinę praktiką (iš kokios srities atėjęs teksto autorius, kaip atiskleidžia jo žinojimas ir kas galėjo suformuoti šį žinojimą, kaip kuriamas santykis su skaitytoju).

1967 m. *Modernizmo metmenui* leidimas sulaukė penkių recenzijų, 1982 m., pataisytas ir papildytas, leidimas – dviejų. 1967 m. leidimo recenzijos pasirodė tiek masinėje, tiek kultūrinėje periodikoje. Šiaulių laikraščio *Raudonoji vėliava* literatūriniam priede *Jovarėlis* trumpą atsiliepimą paskelbė rašytojas Vytautas Radaitis⁶, o Vilniuje leistame lenkiškame *Czerwony sztandar* buvo išspausdinta filosofo Genadijaus Nežnovo recenzija⁷. Radaitis, iš visų monografiją recenzavusiųjų, sprendžiant pagal baigtas studijas ir straipsnius spaudoje, turėjęs mažiausiai menotyrinių žinių, konstatavo tų žinių šaltinių trūkumą: „išskyrus atskirus impresionizmo dailininkus („Žaliasis gyvybės medis“, „Mėnulis ir skatikas“, „Sezano gyvenimas“), apie kitas kryptis literatūros lietuvių kalba visiškai nėra“ ir pabrėžė Šepečio kaip eksperto žinojimą: „Jis yra daug keliavęs, aplankęs

5 Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, Routledge, 2013, p. 94.

6 Vytautas Radaitis, „Knyga apie modernųjį meną“, in: *Jovarėlis (Raudonosios vėliavos lit. priedas)*, 1968 06 22, p. 1.

7 Genadij Nieznov, „Spotkanie ze sztuką. Cechy modernizmu“, in: *Czerwony sztandar*, 1968 02 27, p. 3.

eilę pasaulinio garso muziejų, betarpiškai susipažinęs su tais kūriniais, apie kuriuos kalba“. Toks nedetalizuojantis pagiriamasis atsiliepinimas masinės žiniasklaidos skaitytojų akyse monografiją kategorizuoja kaip aukščiausią ekspertinę vertę turintį veikalą.

Genadijus Nežnovas *Modernizmo metmenis* palygino su 1965 m. Maskvoje pasirodžiusia Olego Larmino knyga *Modernizmas prieš žmogų ir žmogiškumą* (*Модернизм против человека и человечности*)⁸, kurioje nesi- gilinant į įvairių srovių niansus, modernizmas kritikuojamas kaip vienis, o tai, jo manymu, ne moksliškas požiūris. Nežnovas, savo darbuose gilinęsis į meno socialumą ir meno suvokimą⁹, pagyręs *Modernizmo metmenis*, išsakė kritinę pastabą, jog monografijoje trūksta aiškesnio siurrealizmo, dadaizmo teorinių prieigų paaiškinimo – juk dadaizmas, nors neapmąstytas, bet vis dėlto yra protestas prieš karą ir prieš visuomenę, kuri prie to karo privedė, jis turėjo savyje revoliucinio užtaiso, artikuliuo neapykantą kapitalistinei santvarkai¹⁰. Šiame komentare matomas išsamus ir conceptualus žinojimas, o recenzijos masinėje žiniasklaidoje ne pagrindine respublikos kalba forma- tas (suteikiantis mažesnį cenzorių atidumą) leido interpretuoti modernizmo srovių teorines prieigas iš marksistinės perspektyvos laisviau nei nusisto- vėjęs sovietmečio menotyros kanonas. Tai recenzija, parašyta lygiaverčio eksperto, orientuota į itin specifinį skaitytoją, sovietmečio Lietuvoje geban- tį skaityti lenkiškai ir žinantį dadaizmo teorines prieigas, tad veikiau tai dis- putas su pačiu Šepečiu nei su *Czerwony sztandar* skaitytojais.

Savaitraštyje *Literatūra ir menas* knygą recenzavo tapytojas ir dailėtyrininkas Augustinas Savickas¹¹, *Kultūros baruose* buvo išspausdin- ti tapytojos ir dailėtyrininkės Rachilės Krukaitės¹² bei rašytojo ir tapytojo

8 Олег Лармин, *Модернизм против человека и человечности*, Москва: Советский художник, 1965.

9 G. Nežnovo išleistos knygos: *Partiškumas mene*, Vilnius: Mintis, 1964; *Visuomeninės meno funkcijos ir dabartis*, Vilnius: Mintis, 1970; *Apie meno kūriniių suvokimą*, Vilnius: Mintis, 1975.

10 „Mamy na względzie po pierwsze to, że dadaizm, mimo że określa go się jako kierunek negujący sensowość wszelkiej twórczości artystycznej, miał swój sens i znaczenie: mimo lobuzerstwa i skandalicznych wypadów, był to jednak protest przeciwko systemowi, który ją zrodził, przeciw społeczeństwu, które przyjęło wojnę. Protest, powiedzmy, buntowniczy, nie uzmysłowiony ostatecznie i wcale nie zorganizowany, a jednak protest. Po wtóre surrealizm początkowo był również wyrazem opozycji i faktycznie występował pod tymi samymi hasłami, co i dadaizm. Przy tym surrealizm pretendował do rewolucyjności nie tylko formalnej, ale też politycznej. Wszystkie jego deklaracje głosiły nienawiść do kapitalizmu i wierność sprawie klasy robotniczej“; Genadij Nieznov, *op. cit.*, p. 3.

11 Augustinas Savickas, „Aktuali, reikalinga knyga“, in: *Literatūra ir menas*, 1968 04 06, p. 3.

12 Rachilė Krukaitė, „Matmenys dailei pažinti“, in: *Kultūros barai*, 1968, Nr. 5, p. 68–69.

Romualdo Lankausko¹³ tekstai. Pastarasis į monografijos pasirodymą pasižiūrėjo iš toliau – straipsnyje aptarė „per keliolika pastarųjų metų“ išleistus moderniajai dailei skirtus leidinius. Lankauskas buvo profesionalus rašytojas ir, pagal sovietmečio standartus, tapytojas mėgėjas, savo kūryboje XX a. 7 deš. plėtęs leistinas ribas mene¹⁴. Jo 1962 m. išleista knyga *Vidury didelio lauko* buvo pasmerкта už tai, kad pavaizdavo lietuvių tautos padėtį Antrojo pasaulinio karo metu „iš buržuazinio pacifizmo pozicijų“. 1967 m. Rašytojų sąjungos parodinėje erdvėje po savaitės veikimo buvo uždaryta jo abstrakčios tapybos paroda, argumentuojant tuo, jog „tokio meno negalima propaguoti“¹⁵. Polinkis į abstrakčią tapybą ir noras straipsnyje apibendrinti informacijos apie moderniąją dailę trūkumą sufleruoja, kad Lankauskas siekė būti gerai informuotas: „[š]iuo metu didelis susidomėjimas moderniuoju menu. Probėgomis apie jį kalbama spaudoje, tačiau kas tai per daiktas – žino nedaugelis, nes literatūros, gvildenančios dvidešimto amžiaus meno problemas, gali ir su žiburiu ieškoti – vis tiek nerasi“. Lankauskas aptarė keletą iš rusų kalbos verstų knygų – tai Leonido Volynskio *Žalasis gyvybės medis*¹⁶ (1966), kuri probėgšmais supažindina su impresionizmo atstovais, ir Anatolijaus Varšavskio *Maištingosios drobės*¹⁷ (1967), pasakojanti apie socialines sąlygas, kai buvo sukurti ikoniniai dailės kūriniai laikotarpiu nuo XVI iki XIX amžiaus. Abiejose Lankauskui pritrūko dailės procesų interpretacijos ir vertinimo. Šios knygos pasitarnauja kaip tipiniai to meto dailėtyros populiarinimo leidiniai – dailės kūriniai aptarti iš socialistinių prieigų, akcentuojant užsakovo ir dailininko nelygius visuomeninius statusus, užsakovo bei kritikų veidmainystę ir dailininko išnaudojimą. Tačiau šis naratyvas kurtas ne dėstant argumentus, bet emocionaliai interpretuojant ir hiberbolizuojant, siekiant sukelti pyktį ant socialiniam progresui kelią pastojusių dailės kritikų ar forma užsižaidžiančių ir socialinę pareigą pamirštančių dailininkų. Dėmesys emocijai, o ne priežastims ir pasekmėms leidžia suprasti, kad tokio pobūdžio tekstai orientuoti į žmogaus iš gatvės santykiu su žinojimu. Lankausko patarimas kaip pagerinti dailės kūrinių suvokimą:

¹³ Romualdas Lankauskas, „Lobiai, kuriuos reikia atrasti“, in: *Kultūros barai*, 1968, Nr. 5 (41), p. 11.

¹⁴ *Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sud. Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 408.

¹⁵ Jonas Čekys, *Knygos kūrėjų talkoje*, Vilnius: Vaga, 1995, p. 137.

¹⁶ Leonidas Volynskis, *Žalasis gyvybės medis*, Vilnius: Vaga, 1966.

¹⁷ Anatolijus Varšavskis, *Maištingosios drobės*, Kaunas: Šviesa, 1967.

jeigu Vakarų meno teoretikų ir žinovų (H. Read, M. Brion, H. L. C. Jaffe, M. Seuphor ir kt.) veikalai dėl vienokių ar kitokių priežasčių negali būti išleisti, išsiverskim geriausių socialistinių kraštų menotyrininkų veikalus [...].¹⁸

Šiuo sakiniu jis atskleidė aktyvią savo poziciją tuometinėje informacinėje sistemoje, kuri skatino galvoti apie jo įsivaizduojamą aktyvų skaitytoją – išvardydamas Vakarų menotyrininkų, išleidusių plačiam skaitytojų ratui skirtas knygas apie moderniosios dailės procesus, pavardes, jis atskleidė, jog yra gerai informuotas apie Vakarų menotyrinius procesus. Autorius dalijosi tyrėjų pavardėmis originalo forma, kas XX a. 7 deš. mokslo populiarinimo literatūroje nebuvo įprasta, dažniau sutinkamos formuluotės „kai kurie menotyrininkai sutaria“ ar „kaip teigė vienas menotyrininkas“, o jei menotyrininkas įvardytas, jo pavardė dažniausiai buvo pateikiama suliejuvinta, kas apsunkino skaitytojo savarankiškas informacijos paieškas. Be to, Lankauskas drąsiai brėžė skirtį tarp Vakarų ir socialistinio menotyrinio žinojimo juos hierarchizuodamas – norėtuši vakarietiško, bet jei jis neprieinamas, socialistinis geriau nei nieko. Sovietinę leidžiamų knygų cenzūrą jis apibūdino pavartodamas abstrakciją „dėl vienokių ar kitokių priežasčių“, palikdamas reikšmės suteikimo procesą baigti skaitytojui. Šiame kontekste vertindamas *Modernizmo metmenis*, Lankauskas reziumavo:

[k]nygą noriai perskaitytys kiekvienas menui neabejingas žmogus ir po to, be abejo, sugebės geriau susivokti modernizmo srovėse. (Jei dėl kai kurių L. Šepečio teiginių galima pasiginčyti – tai jau kita tema; šiuo atveju svarbiausia bendra pažintinė knygos vertė).¹⁹

Tokiu būdu, pagirdamas monografiją, jis tuo pačiu paskatino gerai informuotų piliečių gebėjimą į monografiją žiūrėti kritiškai.

¹⁸ Kultūros lauko veikiančiųjų siekį būti gerai informuotiems vakarietiškais žiniomis iliustruoja ir literatūrologės Loretos Jakonytės apžvelgtos kultūros savitraščio *Literatūra ir menas* ir mėnraščio *Pergalė* 1959 m. vykdytos skaitytojų apklausos. Jose buvo klausiami, kokios medžiagos pasigendama, kokių grožinių kūrinių pageidaujama. Akademinei studentija primygtinai kartojo, kad juos traukia „dabartinė užsienio literatūra ir menas, modernizmas ir jo srovės“. Būsimasis ryškus Lietuvos estetikos specialistas Antanas Katalynas, tuomet 21-erių lituanistikos studentas, tvirtino, kad jį domina „Pažangios (ir nepažangios) naujovės mene“; Loreta Jakonytė, „Pradiniai štrichai ankstyvojo sovietmečio skaitytojo portretui“, in: *Colloquia*, 2011, Nr. 27, p. 81–97.

¹⁹ Romualdas Lankauskas, *op. cit.*, p. 11.

Tuo tarpu tiek Savickas, tiek Krukaitė atkreipė dėmesį į tai, kad monografijoje neapžvelgta pažangiųjų kapitalistinių šalių dailininkų – Meksikos muralistų ir italų neorealitų – kūryba, Krukaitė pasigedo ir prancūzų realistų bei progresyviųjų JAV dailininkų:

nagrinėdamas tokį sudėtingą reiškinį, kaip ekspresionizmas, autorius neatskleidžia jo milžiniškos įtakos šiuolaikinei pažangiajai užsienio dailei. Juk italų neorealitų Gutuzo, Muki, Trekanio, Ričio, prancūzų realistų Fužerono, Gromero, Meksikos monumentalistų Riveros, Sikeiroso, Orosko, progresyviųjų JAV dailininkų Šono (Shahn), Uaito, Kento ir daugelio kitų kūryboje randame stiprius ekspresionizmo bruožus.²⁰

„Pažangieji“ – tai kapitalistinėse šalyse socialistine tematika dirbę dailininkai, kuriems buvo skiriamas ypatingas dėmesys sovietinėje menotyroje ir žiniasklaidoje:

Po karo pažangioji pasaulio dailė įžengė į naują etapą. Jei po Pirmojo pasaulinio karo pažangiesiems dailininkams daugiausia rūpėjo atskleisti kapitalistinės civilizacijos išsigimimą, jų kūryboje vyravo kūrybinis patosas, kartais net pesimizmas – dabar į dailę ateina teigiamojo prado nešėjas – darbo žmogus. Dailininkai mato jame išdidų, aukštos moralės naujojo pasaulio kūrėją, kovotoją už šviesesnę žmonijos ateitį.²¹

Valstybiniu lygmeniu Sovietų Sąjungai šie kūrėjai buvo aktualūs dėl politinės bei kultūrinės įtakos – meksikiečių, italų, prancūzų „pažangieji“ dailininkai buvo savo valstybių komunistinės krypties partijų nariai, JAV dailininkai taip pat atstovavo kairiosioms pažiūroms – ir dėl komunizmo propagandos pačioje Sovietų Sąjungoje. Tuo tarpu dailėtyrininkams, siekusiems išplėsti ribotą sovietinį marksistinės dailėtyros supratimą, šie dailininkai buvo įdomūs kaip socialistinėms idėjoms suteikiantys įvairesnes formas nei socialistinis realizmas. Krukaitė, studijavusi dailės istoriją ir teoriją Leningrado I. Repino tapybos, skulptūros ir architektūros institute, turėjo priėjimą prie ten saugomos specializuotos literatūros ir parodė gerą šios temos žinojimą, tačiau tuo pačiu – sovietinės menotyros jai padarytą

²⁰ Rachilė Krukaitė, *op. cit.*, p. 69.

²¹ A. Girmius, „Taika. Darbas. Laisvė. Lygybė. Brolybė. Laimė“, in: *Kultūros barai*, 1967, Nr. 1 (25), p. 8–11.

įtaką. Dėl netolygių žinių su Šepečiu Krukaitės recenziją galima laikyti gerai informuoto piliečio komentaru.

Savickas, aktyviai reiškėsis spaudoje šiuolaikinės tapybos klausimais ir 1963 m. Istorijos institute Vilniuje apsigynęs disertaciją *Peizažas lietuvių tapyboje, Modernizmo metmenu* recenzijoje pasigedo ir tarpukario Lietuvos modernistų grupės „Ars“ bei „Nepriklausomųjų“ veiklos aptarimo. Tai simptomiška reakcija į tuo metu aktyviai Lietuvos dailės lauke apmąstomą tarpukario modernizmo palikimą – Vilniaus valstybiniame dailės muziejuje ir Valstybiniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje nuo 7 deš. pradžios buvo pradėta rengti tarpukario lietuvių modernistų parodas: 1961 m. Justino Vienožinskio, 1962 m. Juozo Mikėno, 1963 m. Vlado Eidukevičiaus, 1965 m. Antano Gudaičio, 1966 m. Antano Samuolio ir Viktoro Vizgirdos. Parodų katalogai ir recenzijos apie jas atliepė poreikį aptarti tai, kaip tarpukariu modernizuota Lietuvos dailė: „[d]ailininkų darbuose atsirado sodrios, lakoniškos formos, konstruktyvi kompozicija, plastinis vientisumas ir kartu – labai turtingi ir įvairūs formos niuansai“²².

Kontroversiškai 1967 m. sutiktas pirmasis bandymas istorijos kontekste kanonizuoti tarpukario dailę – istoriko Juozo Jurginio tekstas apie 1917–1940 m. Lietuvos dailę akademiniam leidinyje *Lietuvos TSR istorija*. Dailėtyrininkas Stasys Budrys, aktyviai tyrinėjęs Lietuvos tarpukario skulptūros istoriją ir reiškėsis kultūrinėje spaudoje²³, reaguodamas į sovietinį kanoną puoselėjantį Jurginio tekstą, pareikalavo tarpukario institucinių ir organizacinių procesų „gilesnio marksistinio vertinimo“, užsimindamas apie Stasio Ušinsko, Antano Gudaičio, Liudviko Strolio studijas Paryžiuje kaip jų dalyvavimo Kauno meno mokyklos mokinių streiko dramatišką pasekmę. Kaip ir Nežnovas, jis siūlė laisvesnę ir konceptualesnę marksistinę dailėtyrą, tačiau šiuo atveju – lokaliuose situacijose. Budrio pasisakyme akivaizdus siekis balansuoti tarp sovietinės menotyros kritiško požiūrio į kapitalistinių laikotarpių meninius ieškojimus ir nacionalinės mokyklos bruožų artikuliaciją, būdingas daugeliui to meto lietuvių dailėtyrininkų:

22 Stasys Budrys, „Ryškus dailės palikimo puslapis“, in: *Literatūra ir menas*, 1966 08 20, Nr. 34 (1032), p. 4.

23 Stasys Budrys – 1957 m. baigė Leningrado I. Repino tapybos, skulptūros ir architektūros institutą, 1963 apgynė disertaciją *Tarybinės lietuvių skulptūros vystymosi keliai*. Parašė monografijas apie skulptorius J. Zikarą (1960), P. Rimšą (rusų k.), J. Mikėną (abi 1961), G. Jokūbonį (1963), R. Antinį (1968), B. Pundzių (1969), studiją *Lietuvių vitražas*, 1968, kritikos straipsnių.

„Ars“ turėjo savo estetinę programą, kurią galima ir reikia kritikuoti, kaip pačius to meto jų kūrinius. Tačiau būtina pažymėti, kad daugelis to meto „arsininkų“ idėjų apie liaudies meną, meninę individualybę, kitų šalių dailės laimėjimų kūrybinį įsisavinimą ir pan. lieka aktualiais ir šiandien.²⁴

Savicko noras *Modernizmo metmenyse* pamatyti sugretinamą Lietuvos tarpukario modernizmą su europiniais modernizmo procesais parodo lokalių procesų įk kontekstinimo poreikį, kurio kiti dailėtyrininkai, neturėdami priėjimo prie specializuotos informacijos, patenkinti negalėjo. Tad ir Savicko atsiliepimą galima matyti kaip gerai informuoto piliečio komentarą ar net užklausą ekspertui.

Apžvelgus 1967 m. leidimo recepciją spaudoje, galima matyti, kad beveik nėra lygiavertišką diskusiją su Šepečiu galinčių vesti ekspertų, todėl vietiniai gerai informuoti piliečiai, kuriems trūko specializuotos informacijos, kad pakiltų į eksperto kategoriją, komentavo monografiją pagal savo žinojimą, kylantį iš sovietinės menotyros ir lietuviškos menotyros modernizmo išraiškų paieškų. 1982 m. leidimas pasirodė tuo metu, kai žinojimo apie modernizmo procesus jau buvo kiek daugiau. Lokalus tarpukario modernizmas buvo daug geriau pažįstamas ir teikiantis bent dalinį pamatą modernizmo procesams suvokti – 1982 ir 1983 metais pasirodė ilgai autorių kolektyvo, vadovaujamo Ingridos Korsakaitės, rengtos etapinės lokaliai moderniosios dailės istorijai skirtos studijos *XX a. lietuvių dailės istorija* pirmi du tomai, skirti laikotarpiui nuo 1900 iki 1940 metų. Kultūrinėje žiniasklaidoje buvo galima susipažinti su aktualiais meno procesais pasaulyje, gausiau per rankas sklido giminių ir bičiulių iš užsienio siųsti leidiniai.

Tapytojas Algirdas Petrusis, savaitraštyje *Literatūra ir menas* atsiliepdamas²⁵ apie pataisytą ir papildytą *Modernizmo metmenų* leidimą, jį matė prancūzų rašytojo Henri Perruchot vertimų kontekste. Nuo 1967 m. iki 1978 m. leidykla „Vaga“ išleido septynias šio autoriaus impresionistų ir postimpresionistų biografijas²⁶. Apžvelgus kaimyninius regionus,

²⁴ Stasys Budrys, „Dailės palikimas reikalauja gilesnio vertinimo“, in: *Literatūra ir menas*, 1965 11 20, Nr. 47 (993), p. 4.

²⁵ Algirdas Petrusis, „Laukta ir reikalinga“, in: *Literatūra ir menas*, 1982 07 31, p. 4.

²⁶ *Sezano gyvenimas* (1967, originalas 1956), *Gogeno gyvenimas* (1969, originalas 1961), *Renuardo gyvenimas* (1971, originalas 1964), *Mane gyvenimas* (1973, originalas 1959), *Tuluz-Lotreko gyvenimas* (1974, originalas 1958), *Sera gyvenimas* (1975, originalas 1955), *Van Gogo gyvenimas* (1978, originalas 1955).

galima pastebėti palyginti didelį „Vagos“ susidomėjimą Perruchot knygomis – sovietiniu laikotarpiu į rusų kalbą išverstos šešios, į latvių – trys, į estų – dvi, į lenkų, kaip ir į lietuvių, – septynios biografijos. Tad Lietuvos informacinis laukas apie moderniąją dailę buvo gana stipriai paveiktas Perruchot mąstymo ir žinojimo. Jis neturėjo formalaus dailėtyrinio išsilavinimo, baigė anglų kalbos studijas, bet vos pradėjęs rašytojo karjerą 1945 m. iškart ėmėsi dailininkų biografijų, siekdamas atitaisyti žalą, kurią, jo manymu, kėlė tuo metu populiarios romantizuotos impresionistų ir postimpresionistų biografijos. Nors galutinis rezultatas būdavo grožinės literatūros kūrinys, pateikiantis psichologinį dailininko portretą, rašydamas Perruchot atlikdavo didelį archyvinį tyrimą, peržiūrėdamas visą pasiekiamą rašytinį su dailininku susijusį palikimą, bendraudamas su dailininką pažinojusiais žmonėmis. 1955 m. prancūzų leidykla „Hachette“, kurios viena pagrindinių veiklos sričių – pedagoginės ir šviečiamosios literatūros leidyba, publikavo pirmąją Perruchot knygą *La Vie de Van Gogh (Van Gogho gyvenimas)*, ja pradėdama seriją, pavadintą *Art et Destin (Menas ir likimas)*. Išėjus *La Vie de Cézanne (Cézanne'o gyvenimas, 1956)* ir *La Vie de Toulouse-Lautrec (Toulouse-Lautreco gyvenimas, 1958)*, Perruchot išgarsėjo visame pasaulyje, knygas pradėta versti į daugelį užsienio kalbų. Visose apžvelgtose šalyse pirmoji pasirodė *Cézanne'o* biografija (lenkiškai 1958 m., rusiškai 1966 m., lietuviškai 1967 m., latviškai 1969 m., estiškai 1973 m.), tad galima spėti, jog tai buvo centralizuotai planuotas vertimas, Lietuvoje itin pasiteisinęs.

Perruchot biografijų vertimai užpildė specifinę nišą lietuviškajame žinojime apie moderniosios dailės ištakas. Jos atskleidė socialinio lauko – šeimos, kolegų, mecenatų, užsakovų, kritikų – reikšmę dailininko karjeroje, leido mėgautis sudėtingais psichologiniais dailininkų portretais. Palyginus su sovietinių autorių knygų apie Vakarų dailę vertimais, Perruchot vertimai akivaizdžiai buvo orientuoti į norinčiuosius būti informuotiems – juose yra nuorodų į informacijos šaltinius, nėra hiperbolizuoto ir pernelyg emocingo vienokios ar kitokios dailės raiškos aukštinimo ir smerkimo. Nors tai grožinės literatūros kūriniai, jie padėjo pakankamai tiksliai įvaizdinti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios meno procesus meno lauko veikėjų vaizduotėse.

Eseistinių ir lyrinių intarpų netrūksta ir antrajame *Modernizmo metmenų* leidime, todėl Petrulio palyginimas buvo pakankamai simptomiškas. Vis dėlto nuoroda į Perruchot Petrulio nuomonę kategorizuoja kaip gerai informuoto piliečio.

Dailėtyrininkė Nijolė Tumėnienė recenzijoje²⁷ žurnale *Kultūros barai* išskyrė filosofinius ir sociologinius reiškinius, kurie Šepečiui atrodė turintys įtakos modernizmui: individualistinės egzistencijos filosofijos populiarumą, žmogaus imlumą regimiems menams, abstraktaus mąstymo įsigalėjimą, išaugusį meno vartotojo skonio poveikį dailei. Ji atkreipė dėmesį į netikslumus iliustracijų sąrašė, kuriame jų trūksta arba neteisingai nurodytos saugojimo vietos, ir džiaugėsi, kad 1982 m. leidimas papildytas literatūros sąrašu ir pavardžių rodykle – tai parodo pasikeitusį požiūrį į monografijos funkcionavimo pobūdį žinojimo sistemoje. Skaitytojams padėta patiems priėti prie monografijos pozicijas įvairiais meno klausimais formavusių šaltinių ir susidaryti savo nuomonę apie priežasties ir pasekmės ryšį. Tumėnienė, skirtingai nuo 1967 m. leidimo recenzentų, nenurodė trūkstamų srovių ar procesų, nors pati aktyviai kūrė diskursą apie aktualiausius meno reiškinius – likus mažiau nei metams iki *Modernizmo metmenų* recenzijos, ji tuose pačiuose *Kultūros baruose* per tris numerius²⁸ publikavo išsamų tekstą apie modernizmą, apibendrindama įvairių modernizmo srovių idėjinių ir meninių pagrindų panašumus ir skirtumus, jungdama skirtingas sroves pagal pasaulėžiūras. Tad Tumėnienė – lygiavertė Šepečio recenzentė, ekspertė, turėjusi galimybę lankytis tuose pačiuose muziejuose ir bibliotekose, – 1975 m. SSRS kultūros ministerijos Meno istorijos institute Maskvoje ji apsigynė disertaciją *Šiuolaikinis lietuvių teminis paveikslas*, o 1978–1979 m. stažavo Prancūzijoje. Tačiau ji nekommentavo to, ko, jos manymu, monografijoje trūksta, – jei po pirmojo leidimo greito išpirkimo buvo aišku, kad turės būti ir antrasis, kurį galima papildyti, tai 1982 m. trečiojo, dar papildyto, leidimo nesitikėta, o buvo kuriami paraleliniai ekspertų naratyvai.

Šepečio *Modernizmo metmenys* turėjo išskirtinę ekspertinę poziciją sovietmečio Lietuvos menotyroje. Skirtumai tarp pirmojo ir antrojo leidimo parodo monografijos pozicijos informaciniame lauke kismą. 1967 m.

27 Nijolė Tumėnienė, „Eseistinė modernizmo studija“, in: *Kultūros barai*, 1982, Nr. 12, p. 46–47.

28 Nijolė Tumėnienė, „Šiuolaikinis modernizmas“, in: *Kultūros barai*, 1981, Nr. 11, p. 72–76; 1982, Nr. 1, p. 70–75; 1982, Nr. 2, p. 66–71.

leidimas labiau orientuotas į žmogaus iš gatvės žinojimą ir stokoja elementu, galėjusių pakeisti jį į gerai informuoto piliečio, – nėra nuorodų į šaltinius, nėra literatūros ir iliustracijoms naudojamų kūrinių saugojimo vietų sąrašo. Tuo metu beveik nebuvo lygiavertišką diskusiją su Šepečiu galinčių vesti ekspertų, todėl vietiniai gerai informuoti piliečiai, kuriems trūko specializuotos informacijos, kad pakiltų į eksperto kategoriją, komentavo monografiją pagal savo žinojimą, kylantį iš sovietinės menotyros ir lietuviškos menotyros modernizmo išraiškų paieškų. Tuo tarpu 1982 m. leidime atsirado elementai, parodantys, jog monografijos skaitytojais – gerai informuoti piliečiai, galintys prieiti prie ekspertinės informacijos ir susidaryti savo nuomonę. Antruoju leidimu monografija nepasitvirtino nepakeičiamo ekspertinės informacijos šaltinio statuso – paraleliai buvo prieinami ir formuojami alternatyvūs ekspertiniai naratyvai, tačiau tuo pačiu išryškėjo savita individuali Šepečio prieiga prie modernizmo problemos.

Gauta ——— 2019 11 08

Literatūra

- Budrys Stasys, „Dailės palikimas reikalauja gilesnio vertinimo“, in: *Literatūra ir menas*, 1965 11 20, Nr. 47 (993), p. 4.
- Budrys Stasys, „Ryškus dailės palikimo puslapis“, in: *Literatūra ir menas*, 1966 08 20, Nr. 34 (1032), p. 4.
- Čekys Jonas, *Knygos kūrėjų talkoje*, Vilnius: Vaga, 1995.
- Fairclough Norman, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, Routledge, 2013.
- Girnius A., „Taika. Darbas. Laisvė. Lygybė. Brolybė. Laimė“, in: *Kultūros barai*, 1967, Nr. 1 (25), p. 8–11.
- Jakonytė Loreta, „Pradiniai štrichai ankstyvojo sovietmečio skaitytojo portretui“, in: *Colloquia*, 2011, Nr. 27, p. 81–97.
- Krukaitė Rachilė, „Matmenys dailėi pažinti“, in: *Kultūros barai*, 1968, Nr. 5, p. 68–69.
- Lankauskas Romualdas, „Lobiai, kuriuos reikia atrasti“, in: *Kultūros barai*, 1968, Nr. 5 (41), p. 11.
- Niežnow Genadij, „Spotkanie ze sztuka. Cechy modernizmu“, in: *Czerwony sztandar*, 1968 02 27, p. 3.
- Perruchot Henri, *Sezano gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1967.
- Perruchot Henri, *Gogeno gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1969.
- Perruchot Henri, *Renuaro gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1971.
- Perruchot Henri, *Mane gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1973.
- Perruchot Henri, *Tuluz-Lotreko gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1974.
- Perruchot Henri, *Sera gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1975.
- Perruchot Henri, *Van Gogo gyvenimas*, Vilnius: Vaga, 1978.
- Petrulis Algirdas, „Laukta ir reikalinga“, in: *Literatūra ir menas*, 1982 06 31, p. 4.
- Pro a. a. prizmę. Su Alfonsu Andriuškevičiumi kalbasi Jolanta Marcišauskytė-Jurašienė*, Vilnius: Modernaus meno centras, 2013.
- Radaitis Vytautas, „Knyga apie modernųjį meną“, in: *Jovarelis (Raudonosios vėliavos lit. priedas)* 1968 06 22, p. 1.
- Savickas Augustinas, „Aktuali, reikalinga knyga“, in: *Literatūra ir menas*, 1968 04 06, p. 3.
- Schütz Alfred, „The Well-Informed Citizen: An Essay on the Social Distribution of Knowledge“, in: *Social Research*, [interaktyvus], Vol. 13, Nr. 4 (December 1946), p. 465–466, [žr. 2019-07-19], <https://www.jstor.org/stable/40958880>.
- Sovietmečio lietuvių literatūra. Reiškiniai ir sąvokos*, sud. Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- Šepetys Lionginas, *Modernizmo metmenys. Tapyba*, Vilnius: Vaga, 1967.
- Šepetys Lionginas, *Modernizmo metmenys: pagrindinių krypčių analizė ir kritika*, Vilnius: Vaga, 1982.
- Šepetys Lionginas, *Neprarastoji karta. Siluetai ir spalvos. Atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 73.
- Tumėnienė Nijolė, „Eseistinė modernizmo studija“, in: *Kultūros barai*, 1982, Nr. 12, p. 46–47.
- Tumėnienė Nijolė, „Šiuolaikinis modernizmas“, in: *Kultūros barai*, 1981, Nr. 11, p. 72–76; 1982, Nr. 1, p. 70–75; 1982, Nr. 2, p. 66–71.
- Varšavskis Anatolijus, *Maištingosios drobės*, Kaunas: Šviesa, 1967.
- Volynskis Leonidas, *Žaliosios gyvybės medis*, Vilnius: Vaga, 1966.

Summary

Tracing the Knowledge of Modernist Art in the Reception of the Monograph *Drafting Modernism (Modernizmo metmenys)**

Eglė Juocevičiūtė

Keywords: modernism, knowledge, information field, discourse analysis, Lionginas Šepetys, *Drafting Modernism*, *Modernizmo metmenys*.

The paper discusses the context of the two editions (1967 and 1982 respectively) of *Drafting Modernism* [*Modernizmo metmenys*], a monograph by Lionginas Šepetys. It is argued that the five reviews of the 1967 edition and the two reviews of the 1982 edition that appeared in news media and cultural press of the time, are partially indicative of the levels of knowledge on modernist art the readers of the book had during the different times.

An overview of the publications on modernist art gives an impression that, in order to justify a comprehensive presentation of the theoretical and methodological approaches in modern art, publishers and news media had to find ideological pretexts and make it look like they were following the guidelines of the soviet cultural policy. Hence, instead of being the actual means of implementing the ideological cultural policy, these cases were rather a result of the specific circumstances and the particular relations between people and nations.

At that time, *Drafting Modernism* was the single most prominent Lithuanian publication dedicated to modern art, and the totality of its critical reviews forms a picture of the informational field of the time, allowing us to see what information was available to the expert reviewers that used to be commissioned by the cultural press. In order to recognise the significance of the publication within the information field of the time, the paper analyses the texts via the methods of knowledge sociology and critical discourse analysis.

* There is no English translation of Šepetys' monograph. Lithuanian academics and researchers use improvised translations of its title (*Modernizmo metmenys*): *Drafting Modernism*; *A Framework for Modernism*; *The Outline of Modernism*; *A Sketch of Modernism*; T. Č.

Only a small part of the soviet art theorists had access to the specialised information—these were usually the researchers and acknowledged dissertation authors trusted by the regime who were permitted access to the Western libraries or at least the special collections in the Moscow libraries. Lionginas Šepetys was one of those few researchers. It would be more accurate to say that many of those who, in the conditions of freely available information, might have been called experts, or whom soviet publishers and media regarded as experts, were what the knowledgeable sociologist Alfred Schütz called ‘well-informed citizens’. They had access to the special collections in the libraries of Moscow and Vilnius, and were able to summarise the opinions of both local and foreign experts. Meanwhile the authors who favoured the soviet regime used to create socialist narratives about the well-analysed artworks. Thus a large number of those wanting to become well informed citizens had to rely on the popular soviet literature which was too sparse for the readers to engage in an informed polemic that involved different points of view. In addition to that, an author did not have to be an expert—in principle, a work on popular science could have been published by a well-informed citizen who was capable of interpreting the research of experts, and yet the publications often did not list their information sources. This gives an impression that, from the standpoint of the publishers, this kind of literature was aimed not at a citizen who wants to be well-informed, but rather at the ‘man on the street’ who had no interest in the cultural principles and processes.

In 1967, there were no experts capable of debating Šepetys as equals. Lacking in specialised knowledge and unable to rise to the level of experts, the local well-informed citizens were reviewing the monograph within the bounds of their limited knowledge based on the soviet art history and their enquiries into the notion of modernity according to the Lithuanian art theory. Meanwhile, the 1982 edition no longer holds its status as an indisputable source of expert information—with the advent of the alternative expert narratives, the new edition now featured source references, which was a telling sign of the shifting relations between the actors in the information field.